

**PSIXOLOGIYADA QOBILIYATNI O'RGANISH
TESTLARINING AHAMIYATI**

Abdullaeva Rayxan Jaqsiliq qizi
Qoraqolpog'iston Respublikasi
Qonliko'l tumani 14-maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada qobiliyatni o'rganish testlarining turlari, ularning psixologik ahamiyati hamda amaliy qo'llanilishi yoritiladi. Shuningdek, testlarning ta'lim va kasbga yo'naltirish jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, test, psixodiagnostika, intellekt, kreativlik, shaxs, diagnostika, psixologiya, baholash

KIRISH

Qobiliyatni o'rganish testlari psixologiyada shaxsning aqliy, ijodiy va amaliy imkoniyatlarini aniqlash uchun qo'llaniladigan muhim diagnostik vositalardir. Ushbu testlar yordamida o'quvchilar va kattalarning individual xususiyatlari baholanadi.

Qobiliyat testlari bir nechta turlarga bo'linadi. Ularning har biri ma'lum psixologik jihatni o'rganishga qaratilgan.

1. Intellekt testlari

Bu testlar shaxsning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va muammolarni hal qilish qobiliyatini o'lchaydi. Intellekt testlari aqliy rivojlanish darajasini aniqlashda keng qo'llaniladi.

2. Kreativlik testlari

Kreativlik testlari shaxsning ijodiy fikrlash, yangi g'oyalar yaratish va noodatiy yechim topish qobiliyatini baholaydi. Bu testlar ijodiy sohalarga moslikni aniqlashda muhimdir.

3. Maxsus qobiliyat testlari

Bu testlar ma'lum sohalarga (musiqa, matematika, texnika, til va boshqalar) bo'lgan qobiliyatni aniqlashga xizmat qiladi.

4. Shaxsiy qobiliyat testlari

Shaxsning ijtimoiy moslashuv, kommunikativlik, emotsional barqarorlik kabi xususiyatlarini o'rganadi.

5. Proektiv testlar

Proektiv testlar shaxsning ichki kechinmalari va yashirin motivlarini aniqlashga yordam beradi. Masalan, rasm chizish yoki noaniq rasmlarni talqin qilish orqali baholanadi.

Qobiliyat testlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, ularni to'g'ri yo'naltirish va kasb tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Lev Vygotskiyning fikricha, har bir bola to'g'ri ijtimoiy muhit va ta'lim orqali o'z qobiliyatlarini to'liq rivojlantirishi mumkin.

Qobiliyat testlari shaxs imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirishda muhim psixologik vosita hisoblanadi. Rivojlanishining birinchi bosqichida qobiliyatlar reproduktiv va taqlidiy xususiyatga ega bo'ladilar, lekin o'ziga xos, ijodiy elementlarning qanchalik tez va aniqroq namoyon bo'lishi, iste'dod haqida so'z yuritishga asos bo'la oladi. Qobiliyatlar rivojlanishining ikkinchi bosqichida faoliyatdagi ijodiy elementlar, masalalarni tuzish va hal etishda mustaqillik xususiyatlari kuzatiladi. Xuddi shu tartibda o'zida qobiliyatlarni rivojlantirish va tarbiyalash uchun ichki shartlar yaratiladi.

Qobiliyatlar baravar rivojlanmaydi: bilim va tajribaning to'planish me'yoriga ko'ra, birlari – oldinroq, boshqalari – kechroq taraqqiy etadi. Barchasidan avval musiqiy, so'ngra tasviriy qobiliyatlar (maktabgacha yoshda) rivojlanadi. She'riyatga bo'lgan qobiliyat o'smirlilik yoshida jadal rivojlanadi, fanlarga bo'lgan qobiliyatlar orasida matematikaga bo'lgan qobiliyat erta rivojlanadi. Bir xil qobiliyatlar faoliyat va tarbiya sharoitlariga bog'liq ravishda yoki juda tez, yoki juda sekin maromda rivojlanishi mumkin. Xuddi shunday, harakat usullarini shaxsan kashf etish yoki boshqalar tomondan ishlab chiqilgan yangi harakat usullarini egallash mehnat mahsuldorligini oshirish bilan birga, qobiliyatlarning rivojlanishini tezlashtirishga yangi imkoniyatlar yaratadi. Aksincha, izlanishdan to'xtash, xotirjamlik va o'zidan mamnunlik qobiliyatlar rivojlanish maromini keskin pasaytirishi mumkin.

Qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirish muammosi kasbga yo'naltirish va kasb tanlash munosabati bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Kasbga yo'naltirishning zarurligi har bir odam duch keladigan o'ta dolzarb muammo – hayot yo'lini tanlash va kasbiy yo'nalganlik bilan bog'liq bo'lgan o'z taqdirini o'zi belgilashi bilan bog'liqdir. Kasbga yo'naltirishning, fransiyalik psixolog A. Leon tashlash va tarbiyaviy deb nomlangan ikki konsepsiyasi tarixan tarkib topgan deb hisoblanadi. Maslahatchi testlar yordamida inson qobiliyatlarni aniqlaydi va ularni kasb talablari bilan solishtirish yordamida, uning yaroqliligi yoki yaroqsizligi haqida xulosa chiqaradi. Ko'pchilik olimlar tomonidan ushbu konsepsiya mexanik konsepsiya sifatida baholanadi. Uning asosida qobiliyatlarga muhit ta'siriga kam beriluvchan barqaror tuzilmalar sifatida nazar solish yotadi.

Ikkinchi – tarbiyaviy – konsepsiya individni kasbiy hayotga tayyorlash, uning rejalashtirilgan tarbiyaviy ta'sirlarga mos ravishda o'zini belgilab olishiga yo'naltirilgan. Unda asosiy e'tibor turli faoliyat turlarini egallash jarayonida shaxs rivojlanishini o'rganishga qaratiladi. Kasbga yo'naltirish muammosini hal etish ikkala

yondoshuv yagona zanjirning halqalarini tashkil etgan: individ qobiliyatlarini aniqlash va bo'lajak kasbga tayyorlanishida ko'mak berish holatidagina amalga oshiriladi.

Kasb talablari va qobiliyatlarining nisbatini ko'rib chiqib, E.A. Klimov kasbiy yaroqlilikni to'rt darajaga bo'ldi. Birinchi daraja – ushbu kasbga yaroqsizlik. U vaqtinchalik yoki umuman bartaraf etilmaydigan bo'lishi mumkin. Ikkinchi daraja – u yoki bu kasb yoki guruhga yaroqlilik. Bu darajada odam u yoki bu mehnat sohasiga nisbatan qarshi ko'rsatmalarga ega emas, lekin ko'rsatmalar ham berilmagan bo'ladi. Uchinchi darajada – ushbu faoliyat sohasiga muvofiqlik: qarshi ko'rsatmalar yo'q, ma'lum kasb yoki kasblar guruhi talablariga aniq mos keladigan ba'zi shaxs sifatleri mavjud. To'rtinchi darajada – faoliyatning ushbu kasb sohasiga moyillik. Bu inson kasbga yaroqliligining oliy darajasi.

Har qanday holatda ham individning u yoki bu faoliyatga yaroqliligini oldindan belgilash faoliyatdagi qobiliyatlarning rivojlanishi haqidagi nizomdan kelib chiqqan holda tarkib topishi zarur. S.L. Rubinshteyn inson qobiliyatlari rivojlanishining asosiy qoidasini quyidagicha ifodalaydi: «Qobiliyatlar rivojlanishi spiral bo'yicha amalga oshiriladi: biror darajadagi qobiliyatdan iborat bo'lgan imkoniyatni joriy etish, undan yuqori darajadagi qobiliyatlarning keyingi rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Inson qobiliyati xususiy imkoniyatlarni joriy etish ochib beradigan yangi imkoniyatlar kengligi bilan belgilanadi».

Ilmiy ta'rifga ko'ra, qobiliyat - bu muayyan shaxsning individual va psixologik xususiyati bo'lib, uning muayyan faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini belgilaydi. Muayyan qobiliyatlarning paydo bo'lishi uchun tug'ma shartlar - bu birinchisidan farqli o'laroq, tug'ilishdan boshlab odamda paydo bo'ladigan moyilliklar. Shuni yodda tutish kerakki, qobiliyatlar dinamik tushuncha bo'lib, ularning doimiy shakllanishi, rivojlanishi va faoliyatning turli sohalarida namoyon bo'lishini anglatadi. Qobiliyatlarning rivojlanish darajalari doimiy ravishda o'z-o'zini takomillashtirish uchun hisobga olinishi kerak bo'lgan ko'plab omillarga bog'liq.

Rubinshteynning so'zlariga ko'ra, ularning rivojlanishi spiraldan sodir bo'ladi, bu yanada yuqori darajaga o'tish uchun qobiliyatlarning bir darajasi taqdim etadigan imkoniyatlarni amalga oshirish zarurligini anglatadi.

Qobiliyat turlari

Shaxsiy qobiliyatlarning rivojlanish darajasi ikki turga bo'linadi:

Reproduktiv, inson turli ko'nikmalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish, bilimlarni egallash va qo'llash, shuningdek, allaqachon taklif qilingan model yoki g'oyaga muvofiq faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini namoyon qilganda;

Ijodiy, inson yangi, o'ziga xos narsalarni yaratish qobiliyatiga ega bo'lganda.

Bilim va ko'nikmalarni muvaffaqiyatli egallash jarayonida inson rivojlanishning bir darajasidan boshqasiga o'tadi.

Bundan tashqari, qobiliyatlar ham Teplov nazariyasiga ko'ra umumiy va maxsusga bo'linadi. Umumiylar har qanday faoliyat sohasida namoyon bo'ladiganlar, maxsuslari esa ma'lum bir sohada namoyon bo'ladi.

Qobiliyatlarni rivojlantirish darajalari

Ushbu sifatning quyidagi rivojlanish darajalari ajralib turadi:

Qobiliyat;

qobiliyatlilik;

Daho.

Shaxsning iqtidorini shakllantirish uchun umumiy va maxsus qobiliyatlarning uzviy birikmasi bo'lishi, ularning dinamik rivojlanishi ham zarur.

Iqtidorlilik - qobiliyat rivojlanishining ikkinchi darajasi

Iqtidorlilik etarlicha yuqori darajada rivojlangan va shaxsga har qanday faoliyat turini muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniyatini beradigan turli xil qobiliyatlar to'plamini anglatadi. Bunday holda, o'zlashtirish imkoniyati aniq nazarda tutiladi, chunki inson, boshqa narsalar qatori, g'oyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur ko'nikma va qobiliyatlarni bevosita o'zlashtirishi kerak.

Iqtidor quyidagi turlarga bo'linadi:

Badiiy faoliyatda katta yutuqlarni nazarda tutuvchi badiiy;

Umumiy - intellektual yoki akademik, inson qobiliyatining rivojlanish darajalari o'rganishda, turli xil ilmiy sohalarda turli bilimlarni o'zlashtirishda yaxshi natijalarda namoyon bo'lganda;

Ijodiy, yangi g'oyalarni yaratish va ixtiroga moyillikni namoyish etish qobiliyatini o'z ichiga oladi;

Ijtimoiy, yetakchilik fazilatlarini yuqori darajada aniqlashni, shuningdek, odamlar bilan konstruktiv munosabatlarni o'rnatish qobiliyatini va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lishni ta'minlaydi;

Amaliy, shaxsning o'z maqsadlariga erishish uchun o'z aql-idrokini qo'llash qobiliyati, insonning kuchli va zaif tomonlarini bilish va bu bilimlardan foydalanish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, iste'dodning turli xil tor sohalarda turlari mavjud, masalan, matematik iste'dod, adabiy va boshqalar.

XULOSA

Ko'pincha insonning qobiliyatlari haqida gapirishadi, bu uning ma'lum bir faoliyat turiga moyilligini anglatadi. Shu bilan birga, kamdan-kam odamlar ushbu kontseptsiyani ilmiy deb o'ylashadi va bu sifatning rivojlanish darajasini, shuningdek, uni yaxshilash imkoniyatini nazarda tutadi. Qobiliyatlarni rivojlantirishning qanday darajalari mavjudligini, ularni takomillashtirish ustida ishlashni va ulardan maksimal darajada foydalanishni o'rganishni hamma ham bilmaydi. Ayni paytda, biron bir qobiliyatga ega bo'lishning o'zi etarli emas, agar siz haqiqatan ham ma'lum bir sohada

muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lsangiz, bu sifat doimiy ravishda rivojlanib borishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Erikson E. H. – Childhood and Society. Norton, 1963.
2. Vygotskiy L. S. – Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
3. Piaget J. – The Psychology of the Child. 1969.
4. G'oziev E. G. – Umumiy psixologiya. Toshkent, 2010.
5. Karimova V. M. – Bola psixologiyasi. Toshkent, 2013.
6. Myers D. G. – Psychology. New York, 2013.